

อัตลักษณ์และศิลปกรรมในจังหวัดบุรีรัมย์

อโศก ไทยจันทร์ารักษ์

คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์

อลงกต เพชรศรีสุก

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์

จุฑากนก เพชรศรีสุก

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์

Identity and Artistic in Buriram Province

Asoke Thaichantararak

Faculty of Education, Buriram Rajabhat University, Thailand.

Alongkot Pethsrisuk

Faculty of Humanities and Social Sciences, Surindra Rajabhat University, Thailand.

Jutakanok Pethsrisuk

Faculty of Humanities and Social Sciences, Surindra Rajabhat University, Thailand.

Article Info:	Acadamy Article
Article History:	Received October 5, 2025
	Revised November 08, 2025
	Accepted November 17, 2025
Corresponding Author:	Alongkot Pethsrisuk
E-mail Address:	alone_kot@hotmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์ในการศึกษาข้อมูลอัตลักษณ์และงานศิลปกรรมในบุรีรัมย์ จากการรวบรวมประเด็นทางด้านอัตลักษณ์ของจังหวัดบุรีรัมย์ต่าง ๆ พบว่า อัตลักษณ์ทางศิลปกรรมของจังหวัดบุรีรัมย์มิได้สะท้อนเพียงมิติด้านรูปแบบหรือกายภาพเท่านั้น หากยังแฝงไว้ด้วยจิตวิญญาณของกลุ่มชาติพันธุ์ที่หลากหลาย ได้แก่ ไทยเขมร ไทยลาว ไทยโคราช และไทยกูย โดยมีหินทรายจากเทือกเขาพนมดงรักเป็นวัตถุดิบสำคัญที่สร้างโบราณสถานขอมโบราณซึ่งต่อมาได้กลายเป็นรากฐานของอัตลักษณ์ท้องถิ่น การค้นพบประติมากรรมโกลเด็นบอย รูปแบบศิลปะประโคนชัย ยังเปลี่ยนกระบวนทัศน์ทางประวัติศาสตร์ขอม ที่แสดงให้เห็นว่าบุรีรัมย์อาจเป็นศูนย์กลางของอารยธรรมในภูมิภาค อัตลักษณ์ศิลปกรรมบุรีรัมย์จึงเป็นระบบนิเวศทางวัฒนธรรมที่เชื่อมโยงระหว่างธรรมชาติ มนุษย์ และความเชื่ออย่างลึกซึ้ง จากวิถีการดำเนินชีวิต ศิลปวัฒนธรรมโบราณสถาน งานหัตถกรรมในอดีตจนถึงปัจจุบัน และการสร้างสรรค์ผลงานศิลปกรรมร่วมสมัยที่นำเอาอัตลักษณ์ของบุรีรัมย์มาสร้างสรรค์ผลงาน มีรูปแบบการสื่อสารที่เชื่อมโยงเพื่อนำเสนออัตลักษณ์ทางศิลปะของบุรีรัมย์ ซึ่งอัตลักษณ์เหล่านี้ยังได้รับการหล่อหลอมมาจากความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ซึ่งมีมรดกทางวัฒนธรรมเฉพาะกลุ่มโดยใช้สัญลักษณ์แห่งรูปและนามที่แฝงอยู่ผ่านผลงานศิลปะ หัตถกรรม พิธีกรรม ความเชื่อ ภาษาพูดและวิถีการดำเนินชีวิตประจำวัน ซึ่งภูมิปัญญาเหล่านี้เป็นรากฐานและต้นทุนสำคัญที่ก่อให้เกิดการต่อยอดการสร้างสรรค์ศิลปกรรมร่วมสมัยที่เป็นภาพแทนจากอดีตให้สอดคล้องกับปัจจุบันได้

คำสำคัญ: อัตลักษณ์, ศิลปกรรม, บุรีรัมย์

Abstract

This article examines the identity and exhibitions in Buriram, examining Buriram's identity across its many natural identities. It examines the verifiable direction that Buriram may take as a leader. The key components are its logo, which embodies the history and heritage of nature, connecting cultures and beliefs intelligently through lifestyles, arts and culture in sports establishments, and the design of current artworks that incorporate Buriram's identity into their creations. These works have a coherent format in order to present Buriram's artistic identity, where identity and overall imagery shift from the core group of specific funding sources to the core symbolic form and name conveyed through works of art, literature, beliefs, spoken language, and a rapid pace of life. The key areas and resources that contribute to the ultimate development are proven to be representative images from the past that provide a platform for the present.

Keywords: Identity, Artistic, Buriram

บทนำ

จังหวัดบุรีรัมย์ตั้งอยู่ในพื้นที่ตอนล่างของภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย เป็นพื้นที่ที่มีความหลากหลายทั้งทางภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรม ความโดดเด่นดังกล่าวส่งผลให้บุรีรัมย์เป็นหนึ่งในจังหวัดที่มีความโดดเด่นอัตลักษณ์ทางศิลปกรรมเฉพาะตัว ทั้งในเชิงมรดกโบราณ ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน และการสร้างสรรค์งานศิลปะร่วมสมัย อัตลักษณ์ดังกล่าวมิได้เกิดขึ้นโดยบังเอิญ หากแต่เป็นผลสะสมจากพัฒนาการทางวัฒนธรรมที่เชื่อมโยงกับบริบททางสังคม เศรษฐกิจ และชาติพันธุ์ของผู้คนที่อาศัยในพื้นที่มายาวนาน ศิลปกรรมของบุรีรัมย์สะท้อนภาพของการสังเคราะห์และการสืบทอดอารยธรรมตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์จนถึงยุคประวัติศาสตร์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการรับอิทธิพลจากอารยธรรมขอม ซึ่งปรากฏชัดในรูปแบบของสถาปัตยกรรมปราสาทหิน เช่น ปราสาทพนมรุ้งและปราสาทเมืองต่ำ ซึ่งมีความวิจิตรในเชิงรูปแบบและคติความเชื่อ ศิลปกรรมเหล่านี้มิใช่เพียงแค่หลักฐานทางประวัติศาสตร์เท่านั้น หากยังเป็นแหล่งแรงบันดาลใจสำหรับศิลปินร่วมสมัยในการสร้างสรรค์งานศิลปะที่สะท้อนความเป็นท้องถิ่นควบคู่กับความร่วมสมัย นอกจากนี้อัตลักษณ์ศิลปกรรมของบุรีรัมย์ยังได้รับการหล่อหลอมจากความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ ได้แก่ ไทยเขมร ไทยลาว ไทยโคราช และไทยกูย ซึ่งต่างมีภูมิปัญญา ภาษา เครื่องแต่งกาย ความเชื่อและรูปแบบศิลปะของตนเอง การผสมผสานของวัฒนธรรมเหล่านี้ก่อให้เกิดลักษณะเฉพาะของงานศิลปกรรมในระดับชุมชนที่ยังคงปรากฏอยู่ในปัจจุบัน ไม่ว่าจะเป็นงานทอผ้า งานโลหะ เครื่องประดับ หรือพิธีกรรมทางศาสนาและความเชื่อพื้นบ้าน

ภาพประกอบที่ 1 ประติมากรรมสำริด โกลเด้นบอย (Golden Boy) ด้านหน้าและด้านข้าง

Figure 1 “Golden Boy” Bronze sculpture

อัตลักษณ์ศิลปกรรมจังหวัดบุรีรัมย์ รูปแบบศิลปกรรมในจังหวัดบุรีรัมย์แสดงถึงพัฒนาการที่มีรากฐานมาจากอดีตอันยาวนาน ตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ สู่ยุคอารยธรรมขอม และพัฒนาต่อเนื่องถึงปัจจุบัน โดยมีลักษณะเฉพาะที่หลอมรวมความหลากหลายทางชาติพันธุ์ ศาสนา และทรัพยากร ธรรมชาติเข้าด้วยกัน จนกลายเป็น “อัตลักษณ์บุรีรัมย์” อันทรงคุณค่าทางศิลปวัฒนธรรมและความร่วมสมัย ที่ตั้งอยู่ในศูนย์กลางของที่ราบสูงโคราช ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีความสัมพันธ์อย่างลึกซึ้งกับอารยธรรมขอมโบราณ รูปแบบศิลปะบุรีรัมย์ได้รับการยอมรับเป็นอย่างดีเมื่อการได้ค้นพบประติมากรรมสำริด “โกลเด้นบอย” (Golden Boy) จากพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติบุรีรัมย์ สหรัฐอเมริกา กลับคืนสู่ประเทศไทย ถือเป็นการพลิกฟื้นหน้าประวัติศาสตร์ศิลปกรรมของดินแดนอีสานใต้ ประติมากรรมโกลเด้นบอยเป็นรูปหล่อสำริดกะไหล่ทอง ขนาดสูง 129 เซนติเมตร สวมเครื่องทรงชั้นสูง ประติมากรรมชิ้นนี้หล่อด้วยกระบวนการสูญขี้ผึ้ง โดยมีแกนเหล็กที่ยื่นออกมาจากส่วนมงกุฎถึงเท้า เมื่อการตกแต่งในขั้นตอนสุดท้ายบนพื้นผิวสำริด ทำได้อย่างประณีตและละเอียด (ไทยรัฐออนไลน์, 2567 : ออนไลน์) ศิลปะโดยรวมมีลักษณะใกล้เคียงกับประติมากรรมจากปราสาทพิมาย และปราสาทสระกำแพงใหญ่ ซึ่งสะท้อนอิทธิพลของศิลปะขอมในช่วงพุทธศตวรรษที่ 16 อย่างเด่นชัด อย่างไรก็ตาม ข้อมูลจากนักโบราณคดี ดร.ทงศักดิ์ หาญวงษ์ เสนอข้อสันนิษฐานใหม่ที่สำคัญว่า โกลเด้นบอยอาจไม่ใช่พระศิวิตามความเข้าใจเดิม แต่เป็นประติมากรรมรูปเคารพของพระเจ้าชัยวรมันที่ 6 กษัตริย์ผู้สถาปนาราชวงศ์มหิธรปุระ และสร้างปราสาทหินพิมายขึ้นเป็นศูนย์กลางทางการเมืองและศาสนาของอาณาจักรขอมในภูมิภาคลุ่มน้ำมูล

ศิลปะขอมและอัตลักษณ์ท้องถิ่น จังหวัดบุรีรัมย์มีปราสาทหินสมัยขอมกระจายอยู่ทั่วพื้นที่กว่า 80 แห่ง โดยเฉพาะที่ปราสาทพนมรุ้ง และปราสาทเมืองต่ำ ล้วนเป็นโบราณสถานที่สะท้อนถึงระบบความเชื่อศาสนาพราหมณ์และพุทธความสามารถเชิงช่างของกลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่การพบประติมากรรมสำริดที่มีอายุราว พ.ศ. 1300–1600 ในกลุ่มโบราณวัตถุศิลปะประโคนชัย ซึ่งมีลักษณะศิลปะใกล้เคียงกับโกลเด้นบอย เป็นข้อบ่งชี้สำคัญถึงพัฒนาการศิลปกรรมในระดับท้องถิ่นที่มีความต่อเนื่องและเชื่อมโยงกับอารยธรรมขอมโดยตรง (สันติ เล็กสุขุม, 2557 : 63) การสื่อสารอัตลักษณ์ศิลปกรรมในจังหวัดบุรีรัมย์ผ่านมิติต่าง ๆ ทั้งในเชิงชาติพันธุ์ ศิลปกรรมโบราณ งานหัตถกรรมพื้นบ้าน สัญลักษณ์ท้องถิ่น และบทบาทของศิลปินร่วมสมัย อัตลักษณ์เหล่านี้สะท้อนถึงการผสมผสานกันของความหลากหลายทางวัฒนธรรม พื้นฐานภูมิปัญญาท้องถิ่น และความเจริญรุ่งเรืองทางศิลปะในอดีต อันนำไปสู่การสร้างสรรคผลงานใหม่ที่ยังคงเชื่อมโยงกับรากทางวัฒนธรรม

การศึกษาศิลปกรรมในจังหวัดบุรีรัมย์สะท้อนให้เห็นว่า อัตลักษณ์ทางศิลปกรรม มิได้จำกัดอยู่เพียงมิติของรูปทรง ลวดลาย หรือวัสดุเท่านั้น หากยังแฝงไว้ด้วยมิติทางจิตวิญญาณที่ฝังลึกอยู่ในวิถีชีวิต ความเชื่อ และพิธีกรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่ซึ่งประกอบด้วยความหลากหลายทางวัฒนธรรม อาทิ ไทยเขมร ไทยลาว ไทยโคราช และไทยภูไท อัตลักษณ์ศิลปกรรมในบริบทนี้จึงมิใช่เพียงศิลปะเพื่อความงาม แต่เป็นศิลปะเพื่อความเป็นอยู่ ที่หล่อหลอมสังคม ชุมชน และโครงสร้างทางวัฒนธรรมของท้องถิ่น หนึ่งในปัจจัยสำคัญที่หล่อหลอมอัตลักษณ์ทางศิลปกรรมของจังหวัดบุรีรัมย์ คือ หินทราย จากเทือกเขาพนมดงรัก ซึ่งมีได้เป็นเพียงแหล่งวัตถุดิบทางธรรมชาติ แต่ยังทำหน้าที่เป็น ต้นธารแห่งศิลปะ และสื่อกลางของการแสดงออกถึงจิตวิญญาณและความเชื่อในอารยธรรมโบราณ หินทรายเหล่านี้ถูกนำไปใช้ในการก่อสร้างศาสนสถานสำคัญ เช่น ปราสาทพนมรุ้ง ปราสาทเมืองต่ำ และปราสาทหนองหงส์ ที่สะท้อนทั้งศิลปะขอมในเชิงช่าง และคติจักรวาลในเชิงศาสนา ซึ่งรวมถึงความเชื่อในพลังแห่งภูเขาและเทพเจ้า โดยเฉพาะในบริบทของศาสนาฮินดูและลัทธิพราหมณ์ การค้นพบและการส่งคืนประติมากรรมสำริด “โกลเด้นบอย” จากพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสุโขทัย สหรัฐอเมริกา กลับคืนสู่ประเทศไทย และมีข้อเสนอจากนักวิชาการด้านโบราณคดีว่า โบราณวัตถุดังกล่าวอาจมีจุดกำเนิดในพื้นที่อำเภอละหานทราย จังหวัดบุรีรัมย์ ถือเป็นหลักฐานเชิงประจักษ์ที่ทำลายต่อกระบวนทัศน์เดิมทางประวัติศาสตร์ศิลปะขอม ซึ่งก่อนหน้านี้มักถือว่าการแพร่กระจายของอารยธรรมขอมเริ่มต้นจากกัมพูชาแล้วขยายเข้าสู่ที่ราบสูงโคราช ในทางกลับกันหลักฐานใหม่นี้กลับเสนอว่า บุรีรัมย์อาจมิใช่เพียงพื้นที่รับอิทธิพล หากแต่อาจเป็นจุดเริ่มต้นหรือศูนย์กลางของราชวงศ์มอญปุระ ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการวางรากฐานของอารยธรรมเขมรในช่วงพุทธศตวรรษที่ 16-17

อัตลักษณ์ทางศิลปกรรมของจังหวัดบุรีรัมย์ จึงเป็นระบบนิเวศทางวัฒนธรรม (Cultural Ecosystem) ที่มีลักษณะของการเชื่อมโยงระหว่างภูมิประเทศ ทรัพยากรธรรมชาติ ความเชื่อทางศาสนา และวิถีชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ อย่างสอดคล้องและลึกซึ้ง ศิลปกรรมในลักษณะนี้ไม่เพียงเป็นวัตถุแห่งศิลป์ หากยังทำหน้าที่เป็นพาหะของความทรงจำทางวัฒนธรรม เครื่องมือทางพิธีกรรม และสัญลักษณ์แห่งอัตลักษณ์ที่มีพลังต่อเนื่องในสังคมท้องถิ่น การเข้าใจอัตลักษณ์ทางศิลปกรรมของจังหวัดบุรีรัมย์จึงจำเป็นต้องพิจารณาอย่างองค์รวม ทั้งในด้านมรดกทางวัตถุ (Tangible Heritage) และมรดกทางจิตวิญญาณ (Intangible Heritage) โดยตระหนักถึงบทบาทของพื้นที่ เวลา และผู้คน ในการหล่อหลอมรูปแบบศิลปะซึ่งสะท้อนความเป็นตัวตนของท้องถิ่น และเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมร่วมสมัยที่มีศักยภาพในการสืบทอดและปรับเปลี่ยนไปในอนาคต

อัตลักษณ์ทางภูมิประเทศ

จังหวัดบุรีรัมย์ตั้งอยู่ในเขตตอนล่างของภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย มีลักษณะทางภูมิประเทศที่โดดเด่นเป็นพิเศษจากการเป็นพื้นที่ที่เคยมีภูเขาไฟในอดีต โดยเฉพาะในช่วงยุคมีโซโซอิกตอนปลายถึงยุคเทอร์เชียรี ทำให้เกิดภูเขาไฟที่ดับแล้ว 6 ลูก ซึ่งส่งผลโดยตรงต่อการก่อร่างภูมิทัศน์ ลักษณะทางธรณีวิทยา นอกจากนี้ยังพบโบราณวัตถุที่แสดงให้เห็นถึงความรุ่งเรืองของอารยธรรมทวารวดี เช่น ใบเสมาบริเวณบ้านปะเคียบ อำเภอคูเมือง จังหวัดบุรีรัมย์ พระพุทธรูปปางนาคปรกที่บ้านเมืองฝ้าย อำเภอหนองหงส์ จังหวัดบุรีรัมย์ ต่อมาช่วงราวพุทธศตวรรษที่ 15 ถึง 18 อารยธรรมขอมเรืองอำนาจ โดยคำว่า “ขอม” มีหลักฐานเอกสารที่มีมาตั้งแต่สมัยอยุธยาแสดงให้เห็นว่าคนในดินแดนไทยเรียกชาวเขมรว่า ขอมโดยเลียนเสียงมาจากคำว่า กโรม แปลว่า ต่ำ ซึ่งหมายถึงกลุ่มคนที่อยู่ทางใต้ (รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง และศานติ ภักดีคำ, 2557 : 163) และอัตลักษณ์ทางศิลปกรรม ภูเขาไฟสำคัญในจังหวัดบุรีรัมย์ พื้นที่ด้านทิศใต้ของจังหวัดมีแนวภูเขาหินภูเขาไฟเรียงราย โดยเฉพาะที่อำเภอเฉลิมพระเกียรติ อำเภอละหานทราย และอำเภอประโคนชัย เช่น เขาพนมรุ้ง เขาอังคาร เขาหลุบ เขาไพบรัด เขาคอก และเขากระโดง ทั้งหมดเป็นภูเขาไฟที่ดับแล้ว ซึ่งเคยมีการระเบิดและหลอมลาวาไหลออกมาปกคลุมพื้นที่โดยรอบหลายล้านปี

ก่อน เขาพนมรุ้ง นับเป็นภูเขาไฟที่มีบทบาทอย่างยิ่งในทางประวัติศาสตร์และศิลปกรรม เนื่องจากเป็นที่ตั้งของ ปราสาทหินพนมรุ้ง ซึ่งสร้างขึ้นโดยอารยธรรมขอมบนยอดเขา ภูมิประเทศลักษณะนี้สอดคล้องกับคติความเชื่อในศาสนาพราหมณ์ที่มองภูเขาเป็นสัญลักษณ์ของเขากุโรลาส อันเป็นที่ประทับของพระคเณศ การเลือกสร้างปราสาทบนยอดภูเขาไฟที่ดับแล้วจึงไม่ใช่เพียงเหตุผลทางภูมิศาสตร์เท่านั้น แต่ยังแฝงนัยเชิงศาสนาและจักรวาลวิทยาด้วย นอกจากนี้ ลาวาที่เย็นตัวกลายเป็นหินบะซอลต์และหินแอนดีไซต์ ซึ่งถูกนำมาใช้ในการก่อสร้างศาสนสถานและสิ่งปลูกสร้างโบราณทั่วจังหวัด เช่น หินทรายและศิลาแลงจากบริเวณเขาเหล่านี้ ถูกนำมาเป็นวัสดุก่อสร้างปราสาทเมืองต่ำ ปราสาทหนองหงส์ และปราสาทบ้านบุ (กรมศิลปากร, 2548 : 11) ภูเขาไฟกระโดงเป็นภูเขาไฟที่ดับสนิทมาแล้ว 900,000 ปี อยู่บริเวณ ตำบลเสม็ด อำเภอเมือง จังหวัดบุรีรัมย์ ห่างจากตัวเมืองบุรีรัมย์ 5 กิโลเมตร มีลักษณะเป็นภูเขาไฟ 2 ลูก ต่อกัน โดยพบร่องรอยเห็นที่เกิดจากการปะทุแล้วกลับแข็งตัวกลางอากาศ โดยหินดังกล่าวมีลักษณะเป็นรูปพุ่มโดยรอบหรือที่เราเรียกว่าหินบะซอลต์สกอร์เรีย โดยหินนี้สามารถลอยน้ำได้ หินบะซอลต์ที่เกิดจากการปะทุแล้วอยู่ในชั้นดิน ก็มีลักษณะแข็งมากมีประโยชน์ในการก่อสร้างและที่สำคัญหินที่ภูเขาไฟกระโดงยังถูกนำไปใช้ในการรองไม้หมอนรางรถไฟทั่วภาคอีสานด้วย ภูเขาไฟทั้งสองลูกการเกิดภูเขาไฟทำให้แร่ธาตุต่าง ๆ ได้ระเบิดออกมาแล้วกระจายไปทั่วจังหวัดบุรีรัมย์ทำให้ดินเต็มเปี่ยมไปด้วยแร่ธาตุที่ต้องการของพืชเหมาะในการทำเกษตรซึ่งปัจจุบันได้มีการรณรงค์ในการปลูกพืชในบริเวณภูเขาไฟเพื่อนำมาเป็นจุดขาย เช่น ข้าวจากดินภูเขาไฟ ทุเรียนจากดินภูเขาไฟ และอื่น ๆ

ภาพประกอบที่ 2 บริเวณปากปล่องภูเขาไฟกระโดง อำเภอเมือง จังหวัดบุรีรัมย์ ที่ถูกพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยว

Figure 2 Attraction area of the Kradong Volcano Crater, Mueang District, Buriram Province

ผลพลอยได้จากภูเขาไฟนอกจากการเพาะปลูกแล้วยังมีกลุ่มชุมชนนำดินภูเขาไฟมาย้อมสีบนผ้าฝ้ายเพื่อให้เกิดเป็นอัตลักษณ์ของชุมชนโดยใช้ชื่อเรียกว่า “ผ้าภูอัคนี” โดยมีคำมาจากภูเขาและอัคนี คือ ไฟ รวมคำแล้วแปลความว่า ผ้าภูเขาไฟ ซึ่งกลุ่มที่ดำเนินการผลิตเป็นวิสาหกิจชุมชนในตำบลเจริญ อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดบุรีรัมย์ เป็นประโยชน์ของการนำทรัพยากรในพื้นที่มาสร้างมูลค่าและเป็นการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่นอีกด้วย

อัตลักษณ์ทางวัสดุท้องถิ่น คือ หินทรายเป็นวัสดุก่อสร้างที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในการก่อสร้างสถาปัตยกรรมโบราณในจังหวัดบุรีรัมย์ ซึ่งเป็นศูนย์กลางของอารยธรรมขอมในอดีต หินทรายที่พบมากในเทือกเขาพนมดงรักมีคุณสมบัติเหมาะสมสำหรับการก่อสร้าง ได้แก่ ความแข็งแรงเหมาะสม ความละเอียดของเนื้อหิน และสีสนัที่หลากหลาย ซึ่งเอื้อต่อการแกะสลักลวดลายและองค์ประกอบสถาปัตยกรรมได้อย่างวิจิตร หินทรายถูกนำมาใช้เป็นวัสดุก่อสร้างหลักของปราสาทหินสำคัญในยุค

อารยธรรมขอม เช่น ปราสาทพนมรุ้ง ปราสาทเมืองต่ำ ปราสาทหนองหงส์ และปราสาทบ้านบุ หินทรายถูกใช้ทั้งในส่วนฐานผนัง เสา ช่อประตู และองค์ประกอบสถาปัตยกรรมอื่น ๆ แสดงให้เห็นถึงความรู้ทางวิศวกรรมและภูมิปัญญาช่างโบราณ หินทรายเป็นพื้นผิวหลักในการจำหลักภาพเทพเจ้า เทพนม มกรคายนาค และลวดลายประดับตามความเชื่อในศาสนาฮินดูและพุทธ หินทรายที่ช่วยให้การแกะสลักมีความคมชัดและคงทน เช่น ภาพพระศิวะนาฏราช ที่หน้าบันมณฑปปราสาทพนมรุ้ง สะท้อนคติจักรวาลและศาสนา โครงสร้างหินทรายในโบราณสถานมักวางผังตามคติจักรวาล เช่น การสร้างปราสาทประธานไว้ตรงกลางล้อมด้วยปราสาทบริวาร บนฐานหินทราย สะท้อนแนวคิดเรื่องเขาพระสุเมรุและภูเขาศักดิ์สิทธิ์ตามคติพราหมณ์ การใช้หินทรายจึงไม่ใช่เพียงทางกายภาพ แต่มีความหมายทางจิตวิญญาณและจักรวาลวิทยาด้วย

อัตลักษณ์ทางศิลปกรรมกลุ่มชาติพันธุ์

จังหวัดบุรีรัมย์มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ที่หล่อหลอมกันเป็นเอกลักษณ์ทางศิลปกรรมของพื้นที่ โดยกลุ่มชาติพันธุ์หลักประกอบด้วย ไทยเขมร ไทยลาว ไทยโคราช และไทยกูย แต่ละกลุ่มมีวัฒนธรรม ศิลปะ และวิถีชีวิตที่เป็นรากฐานของการสร้างสรรค์งานศิลปกรรมพื้นถิ่น โดยอัตลักษณ์ทางศิลปกรรมของกลุ่มชาติพันธุ์เหล่านี้สะท้อนผ่านการแต่งกาย เครื่องประดับ งานหัตถกรรม พิธีกรรม และประเพณีพื้นบ้านที่มีความหมายลึกซึ้งทางวัฒนธรรม (สำนักงานจังหวัดบุรีรัมย์, 2563 : ออนไลน์)

กลุ่มชาติพันธุ์ไทยเขมร เป็นกลุ่มประชากรที่มีจำนวนมากที่สุดในจังหวัดบุรีรัมย์ โดยเฉพาะในพื้นที่ตอนใต้ของจังหวัด ซึ่งติดกับชายแดนกัมพูชา อัตลักษณ์ของกลุ่มนี้ปรากฏชัดในระบบความเชื่อพื้นบ้านที่เน้นไสยศาสตร์ การนับถือบรรพบุรุษ และพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น พิธีแห่นางดำ (แห่น หมายถึง เช่นสรวง นางดำ หมายถึง บรรพบุรุษ) ที่สะท้อนความเชื่อเกี่ยวกับผีบรรพบุรุษอย่างลึกซึ้ง (กรมส่งเสริมวัฒนธรรม, 2562 : 107) ในด้านศิลปกรรม กลุ่มไทยเขมรมีลักษณะเด่นด้านการผลิตเครื่องประดับเงิน เช่น ตะเกาหรือตุ้มหูเงิน สร้อยคอร้อยตะกรุด และกำไลทองที่ใช้ในพิธีกรรมและการแต่งกาย โดยเฉพาะในพิธีบวงสรวงและการแต่งงาน (สุภัทรดิศ ดิศกุล, 2539 : 18)

กลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาว อาศัยอยู่ทางตอนเหนือของจังหวัดบุรีรัมย์ อยู่ในเขตอำเภอพุทไธสง นาโพธิ์ และคูเมือง โดยเฉพาะบริเวณที่ติดกับจังหวัดขอนแก่นและมหาสารคาม อัตลักษณ์ทางศิลปกรรมของกลุ่มนี้สะท้อนผ่านการทอผ้าไหมและผ้าฝ้ายด้วยเทคนิคที่ประณีต โดยลวดลายผ้ามีความเชื่อมโยงกับความเชื่อเรื่องผีฟ้า ผีแถน และการดำรงชีวิตตาม “ฮีตสิบสองคองสิบสี่” ซึ่งสะท้อนคติจักรวาลผ่านลวดลายผืนผ้าและสีที่ใช้ รูปแบบศิลปกรรมจึงไม่ใช่เพียงเครื่องแต่งกาย แต่เป็นพาหนะทางวัฒนธรรมที่ถ่ายทอดความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและสิ่งศักดิ์สิทธิ์

กลุ่มชาติพันธุ์ไทยโคราช หรือที่เรียกกันว่าไทยเบิ้ง มีถิ่นฐานอยู่ในเขตอำเภอนางรอง หนองกี่ และลำปลายมาศ ความโดดเด่นทางศิลปกรรมของกลุ่มนี้อยู่ที่การเล่นพื้นบ้าน เช่น เพลงโคราช หรือเพลงภูผาภักย์ที่เป็นการขับร้องบทกลอนระหว่างชายและหญิง นอกจากนี้ยังมีการแต่งกายที่เป็นเอกลักษณ์ เช่น การนุ่งโจงกระเบน ใช้ผ้าขาวม้าพาดบ่า และนิยมทัดดอกไม้ประดับหู ซึ่งสะท้อนถึงความสุขุมและความสะดวกในวิถีชีวิตประจำวัน (สำนักงานจังหวัดบุรีรัมย์, 2563 : ออนไลน์)

กลุ่มชาติพันธุ์ไทยกูย หรือไทยส่วย มีความโดดเด่นในฐานะชนเผ่าผู้มีความเชี่ยวชาญในการเลี้ยวและฝึกช้าง การแสดงออกทางศิลปกรรมของกลุ่มนี้จึงเกี่ยวข้องกับศิลปะเชิงพิธีกรรมและประติมากรรมที่ใช้ในพิธีปะกำ ซึ่งเป็นพิธีบูชาศาลที่เกี่ยวข้องกับการจับช้าง โดยมีการตกแต่งด้วยเครื่องรางของขลัง รูปแกะสลัก และของใช้พิธีกรรมที่ทำจากไม้ โลหะ และวัสดุธรรมชาติ อัตลักษณ์ทางศิลปกรรมของกลุ่มนี้สะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสัตว์ใหญ่ และระบบความเชื่อที่ผูกโยงกับโลกวิญญาณ (กรมส่งเสริมวัฒนธรรม, 2562) ปัจจุบันไม่มีช้างป่าให้จับแต่การนับถือศาลปะกำซึ่งเป็นที่รวบรวมอุปกรณ์ในการจับช้าง ยังเป็นวัฒนธรรมที่ชาติพันธุ์กูยปฏิบัติสืบต่อกันมา และจะถือเคร่งในเรื่องการตอบแทนต่อผู้มีพระคุณ เช่นในทุกปีในช่วงสงกรานต์ พวกลูกหลานจะต้องหาบน้ำไปให้พ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย อาบ พร้อมทั้งหาเสื้อผ้าใหม่ ๆ ให้ลัดเปลี่ยนเป็น

ศตวรรษที่ 16 และช่วงที่ศิลปะเขมรมีความเป็นสากลมากที่สุด ลักษณะของรูปแบบศิลปกรรมเช่นนี้ ยังพบได้ใน ปราสาทเมืองต่ำ ซึ่งอยู่เชิงเขาพนมรุ้ง โดยเป็นเทวสถานขนาดใหญ่ที่วางผังตามคติจักรวาล คือ มีปราสาทประธานล้อมด้วยปราสาทบริวาร สะท้อนแนวคิดของเขมรและพุทธศาสนาในศาสนาฮินดู (กรมส่งเสริมวัฒนธรรม, 2562 : 58) นอกจากนี้ ปราสาทบ้านยางโป่งสะเดา ซึ่งตั้งอยู่ในเขตอำเภอละหานทราย ก็เป็นอีกหนึ่งโบราณสถานที่เชื่อว่ามี mốiเชื่อมโยงกับประติมากรรมสำริด “โกลเดินบอย” ซึ่งมีลักษณะศิลปกรรมที่สัมพันธ์กับรูปเคารพของพระเจ้าชัยวรมันที่ 6 สะท้อนความซับซ้อนของเทคโนโลยีงานโลหะในช่วงปลายของศิลปะบาปวน และเป็นจุดเชื่อมระหว่างศิลปกรรมประโคนชัยกับศิลปะเขมรระดับจักรวรรดิในเชิงภูมิสถาปัตยกรรม ปราสาทหินของบุรีรัมย์ล้วนตั้งอยู่บนภูเขาไฟหรือพื้นที่สูง ศิลปกรรมจากโบราณสถานขอมในจังหวัดบุรีรัมย์จึงมีคุณค่าเชิงสุนทรีย์ สถาปัตยกรรม และจิตวิญญาณ ที่สามารถเป็นต้นแบบในการออกแบบศิลปะร่วมสมัยทั้งในเชิงสัญลักษณ์ การใช้ลวดลาย การวางผังและการเชื่อมโยงกับธรรมชาติและจักรวาล ซึ่งยังคงปรากฏอิทธิพลในงานออกแบบศิลปะและหัตถกรรมท้องถิ่นจนถึงปัจจุบัน

งานฝีมือและงานหัตถกรรมพื้นบ้าน

งานฝีมือและหัตถกรรมพื้นบ้านของจังหวัดบุรีรัมย์ถือเป็นรากฐานสำคัญของอัตลักษณ์ทางศิลปกรรมของท้องถิ่น ซึ่งเกิดจากการสั่งสมภูมิปัญญาในแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์มาอย่างยาวนาน และถ่ายทอดผ่านการใช้งานจริงในชีวิตประจำวันควบคู่กับคติความเชื่อทางวัฒนธรรม ไม่เพียงแต่ตอบสนองต่อการดำรงชีวิต แต่ยังแสดงถึงวิถีศิลปในระบอบชาวบ้านซึ่งสะท้อนจิตวิญญาณของท้องถิ่น

งานทอผ้า มรดกแห่งลวดลายและสีสัน การทอผ้าของจังหวัดบุรีรัมย์มีชื่อเสียงโดดเด่น โดยเฉพาะผ้าไหมและผ้าฝ้ายที่ผลิตในชุมชนของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาวและกวย อำเภอนาโพธิ์ พุทไธสง และบ้านใหม่ไชยพจน์ เป็นแหล่งสำคัญของการทอผ้าไหมลวดลายประณีต ซึ่งใช้เทคนิคโบราณอย่าง จก และ มัดหมี่ ในการสร้างลวดลายที่ซับซ้อนและสื่อความหมาย เช่น ลายพญานาค ลายดอกแก้ว และลายแมงมุม โดยแต่ละลวดลายมีความสัมพันธ์กับคติจักรวาล ความเชื่อเรื่องผีฟ้า และการแสดงความเคารพต่อธรรมชาติ (กรมส่งเสริมวัฒนธรรม, 2562 : 154) ในปัจจุบันผ้าไหมบุรีรัมย์ได้รับการพัฒนาในเชิงออกแบบและการตลาด โดยนำเสนอทั้งในรูปแบบดั้งเดิมและร่วมสมัย ส่งผลให้กลายเป็นสินค้าทางวัฒนธรรมที่เชื่อมโยงภูมิปัญญากับเศรษฐกิจสร้างสรรค์

เครื่องจักสานไม้ไผ่เป็นหัตถกรรมเก่าแก่ของไทย ที่ทำสืบทอดกันมานานหลายร้อยปี เครื่องจักสานไม้ไผ่ในอดีตอาจมีรูปแบบและลวดลาย ที่ไม่ซับซ้อน เพราะวัตถุประสงค์สำคัญ คือ ทำเพื่อใช้สอย จึงมีรูปแบบและลวดลายสอดคล้องกับการใช้สอย วัฒนธรรมและรสนิยม (กรมส่งเสริมวัฒนธรรม, 2561 : 194) ความกลมกลืนระหว่างรูปทรงและประโยชน์ใช้สอย การจักสานไม้ไผ่เป็นอีกหนึ่งงานหัตถกรรมที่แพร่หลายในหลายพื้นที่ของจังหวัด เช่น อำเภอสตึก ลำปลายมาศ และนางรอง ผลิตภัณฑ์เด่นได้แก่ กระติบข้าว หมวก ก่องข้าว และกระบุง ซึ่งใช้งานในชีวิตประจำวัน เป็นตัวแทนของความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ เนื่องจากวัสดุที่ใช้ได้จากป่า เช่น ไม้ไผ่ หวาย และตอก ทั้งยังต้องอาศัยทักษะในการประสานวัสดุให้เป็นรูปลักษณะทางเรขาคณิตที่สวยงามและแข็งแรง ลวดลายที่ใช้ในการจักสาน เช่น ลายขัดตาสี่เหลี่ยม ลายฟันปลา หรือลายก้นหอย มีความหมายในเชิงสัญลักษณ์ เช่น การป้องกันภัย ความมั่นคง และความอุดมสมบูรณ์ ซึ่งสะท้อนความคิดเชิงศิลปะและคติพื้นบ้านอย่างกลมกลืน

ภาพประกอบที่ 4 ก่องข้าวของชาวตำบลหินโคน อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์

Figure 4 Rice basket of the people of Hin Khon Subdistrict, Lam Plai Mat District, Buriram Province

ก่องข้าว (ภาพประกอบที่ 4) ของชาวตำบลหินโคน อำเภอลำปลายมาศ เป็นก่องข้าวได้รับการนำไปใช้ในพิธีกรรมความเชื่อเกี่ยวกับขวัญ ซึ่งเป็นที่มาของประเพณีสูตร (สูตร, สู) ขวัญก่อง ในวัฒนธรรมไทยลาว โดยเฉพาะในบริบทอีสาน ในอดีต เมื่อการคมนาคมและการแพทย์สาธารณสุขยังไม่เจริญก้าวหน้าเช่นปัจจุบัน เมื่อมีคนเจ็บไข้ได้ป่วยไม่สบาย หรือได้รับการรักษาแบบแผนปัจจุบันแล้วไม่ดีขึ้น มีวิธีการจัดการแก้ไขปัญหาดังกล่าวตามพิธีกรรมทางความเชื่อ ซึ่งเชื่อว่าจะเป็นการต่ออายุ หรือต่อชะตาให้คนป่วย พิธีกรรมเหล่านี้มีหลายอย่าง เช่น การสู่ขวัญก่อง สู่ขวัญหลวง สวดชะตา สวดธาตุ เป็นต้น พิธีสู่ขวัญก่องมักใช้กับผู้ป่วยที่มีอาการกินไม่ได้นอนไม่หลับ ฝันร้ายชนิดขวัญหนีดีฝ่อ อาการมีร่างกายผอมเหลืองไปทั้งตัว ที่ภาคอีสานเรียกว่า “ขวัญหนีเหวหนีคิง” ญาติพี่น้องจึงแนะนำให้พระสงฆ์สวดขวัญก่องให้ โดยมีเครื่องประกอบพิธีสำคัญคือ ก่องข้าว 1 ก่อง (สูงเท่าศอกของผู้ป่วย) ถ้าหากเป็นผู้ชายจะจัดเอาหวี แป้งหอม น้ำหอม ผ้าเช็ดหน้า แหวน กระจกเงา เครื่องแต่งตัวของผู้ชายใส่ลงในก่องข้าว พร้อมทั้งเขียนชื่อผู้ป่วยและปัจจัยเท่าอายุ เทียนรอบหัว เทียนยาวแค่วัดแต่สะดือถึงลูกกระเดือก ผ้านุ่ง ผ้าอาบของผู้ป่วยใส่ภาชนะชั้น 5-8 ดอกไม้ ธูปเทียน ข้าวตอก หมากพลู บุหรี่ นำไปถวายเจ้าอาวาส

ภาพประกอบที่ 5 เครื่องปั้นดินเผา “บ้านกรวด” กระปุกรูปนก ปัจจุบันจัดแสดงที่ศูนย์วัฒนธรรมอีสานใต้ อำเภอมือง จังหวัดบุรีรัมย์

Figure 5 “Ban Kruat” pottery, bird-shaped jar, currently displayed at the Southern Isan Cultural Center

Mueang District, Buriram Province.

เครื่องปั้นดินเผาบ้านกรวด มรดกจากเตาโบราณสู่งานสร้างสรรค์ร่วมสมัย บ้านกรวดในจังหวัดบุรีรัมย์เป็นแหล่งโบราณสถานของอุตสาหกรรมเครื่องปั้นดินเผาที่สำคัญในยุคอารยธรรมขอม โดยจากการสำรวจพบเตาเผาโบราณกว่า 200 เตา มีขนาดใหญ่และแสดงหลักฐานของการผลิตเครื่องเคลือบในระดับอุตสาหกรรมเพื่อส่งออกไปยังศูนย์กลางของอาณาจักรในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่น เมืองพระนคร (สุภัทรดิศ ดิศกุล, 2539 : 19) ปัจจุบันชาวอำเภอบ้านกรวด ยังคงอนุรักษ์และฟื้นฟูเทคนิคการเผาเครื่องปั้นดินเผาแบบโบราณ โดยใช้เตาดินและเคลือบด้วยวัสดุธรรมชาติ เช่น ดินขาวและเถ้าไม้ ซึ่งให้เฉดสีที่แตกต่าง เช่น น้ำตาลไหม้ เขียวอ่อน หรือสีดินส้ม การออกแบบร่วมสมัยยังได้รับการส่งเสริมให้เกิดผลิตภัณฑ์ที่สามารถเข้าถึงตลาดสมัยใหม่ โดยยังคงรักษาเอกลักษณ์ของแหล่งผลิตเอาไว้

งานโลหะ พงงานโลหะกรรม คือ แหล่งที่พบตะกรัน คือชิ้นแร่ซึ่งเกิดจากการหลอมหรือแปรรูปโลหะอย่างใดอย่างหนึ่ง บางแห่งผู้เชี่ยวชาญได้ศึกษาและลงความเห็นว่าเป็นการถลุงโลหะ กรรมวิธีในการถลุงโลหะนี้คงใช้วิธีพื้นฐานที่มีให้เห็นในปัจจุบัน คือ ใช้ถ่านให้ความร้อนมีท่อลมและเข้าหลอมทำด้วยดินเผา อุปกรณ์ทั้งสองอย่างนี้จะพบทั่วไปปะปนอยู่กับตะกรันเหล็ก แหล่งถลุงโลหะนี้มักกระจายอยู่ทุกอำเภอของจังหวัดบุรีรัมย์ แหล่งที่มีตะกอนทับถมมาก กลายเป็นเนินสูงพบในอำเภอต่าง ๆ ดังนี้ อำเภอเมืองบุรีรัมย์ บ้านยาง บ้านรุน อำเภอกุฉินารายณ์ บ้านโนนมาลัย อำเภอบ้านกรวด บ้านสายโทเจ็ด บ้านเขาดิน อำเภอพุทไธสง ในเมืองพุทไธสง และอำเภอสตึก บ้านชุมแสง ตำบลชุมแสง บ้านโคกเมือง ตำบลสะแก (สมมาตร ผลเกิด, 2551 : 92) และยังพบว่าการหล่อพระพุทธรูปสำริดมีมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 12 คือในแบบศิลปะทวารวดี แหล่งที่พบมากได้แก่อำเภอประโคนชัย ต่อมาอารยธรรมขอม มีการสร้างเทวรูปเคารพสำริด ซึ่งเป็นความเชื่อในศาสนาพราหมณ์และพุทธนิกายมหายาน

*ภาพประกอบที่ 6 เครื่องประกอบราชยานคานหาม งานสำริดพุทธศตวรรษที่ 17 ปัจจุบันจัดแสดงที่ศูนย์วัฒนธรรมอีสานใต้
อำเภอมือง จังหวัดบุรีรัมย์*

Figure 6 A Bronze Palanquin, the 17th century, currently displayed at the Southern Isan Cultural Center, Mueang District, Buriram Province

งานโลหะในจังหวัดบุรีรัมย์มีรากฐานมาจากเทคนิคของช่างไทยเขมร โดยเฉพาะการผลิตเครื่องประดับเงิน เช่น สร้อยคอ ตะเกา ตุ่มหู ปิ่นปักผม และกำไลที่นิยมใช้ในงานพิธีกรรม เช่น งานแต่งงาน งานบวชนาค หรือประเพณีบุญสารท ขึ้นอยู่กับกลุ่มชาติพันธุ์และพื้นที่ โดยลวดลายที่นิยมได้แก่ ลายเหมา ลายกลีบบัว และลายเทพพนม ซึ่งได้แรงบันดาลใจจาก ศิลปกรรมจำหลักในปราสาทหิน เช่น ปราสาทพนมรุ้งและเมืองต่ำ ความเชี่ยวชาญของช่างพื้นบ้านเหล่านี้เป็นทั้งการถ่ายทอด เทคนิคโบราณและการปรับปรุงยุคต่อเพื่อรองรับความต้องการร่วมสมัย จนสามารถยกระดับงานฝีมือพื้นบ้านให้เป็นผลิตภัณฑ์ วัฒนธรรมที่สามารถเข้าสู่ตลาดระดับประเทศและสากลได้

อัตลักษณ์ท้องถิ่นและสัญลักษณ์

จังหวัดบุรีรัมย์มีสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่ได้รับการยอมรับทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับชาติ ได้แก่ ปราสาทพนมรุ้ง ซึ่งถือเป็นสัญลักษณ์ของอารยธรรมโบราณ ภูเขาไฟที่ดับแล้วในพื้นที่ เช่น เขากระโดง แสดงถึงลักษณะภูมิประเทศเฉพาะ และ กีฬาฟุตบอลซึ่งกลายเป็นเครื่องมือสมัยใหม่ในการส่งเสริมภาพลักษณ์ของจังหวัด (สำนักงานจังหวัดบุรีรัมย์, 2563 : ออนไลน์) ศิลปกรรมที่เชื่อมโยงกับสัญลักษณ์เหล่านี้มักถูกใช้ในการออกแบบงานจิตรกรรม ประติมากรรม และมัณฑนศิลป์ในพื้นที่ เช่น ศาลากลางจังหวัด และสวนสาธารณะ หนึ่งในสัญลักษณ์ร่วมสมัยของจังหวัดบุรีรัมย์ คือ ฟุตบอล โดยเฉพาะการก่อตั้งสโมสร ฟุตบอล บุรีรัมย์ ยูไนเต็ด และสนามช้างอารีนา ซึ่งไม่เพียงส่งเสริมภาพลักษณ์จังหวัดในระดับประเทศ แต่ยังกลายเป็นแรงบันดาลใจในการออกแบบและพัฒนาผลิตภัณฑ์วัฒนธรรมอีกด้วย เช่น เสื้อผ้าแฟชั่นที่ผสมผสานลวดลายขอมเข้ากับสีประจำ ทีม อุปกรณ์กีฬา ตราสัญลักษณ์ และของสะสมในรูปแบบ วัฒนธรรมเชิงพาณิชย์ (กรมส่งเสริมวัฒนธรรม, 2562 : 183) กีฬา ฟุตบอลในบริบทของบุรีรัมย์ได้กลายเป็นการสื่อสารอัตลักษณ์ในรูปแบบใหม่ ซึ่งผสานอดีตและปัจจุบันอย่างสร้างสรรค์ โดยมีการใช้ภาพปราสาทหินพนมรุ้งบนตราสโมสรและใช้ชื่อท้องถิ่นในผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ เช่น ผ้าพันคอพนมรุ้งหรือหมวกเขากระโดง ซึ่งสะท้อนการยึดโยงกับพื้นที่อย่างมีนัยสำคัญ

ศิลปกรรมร่วมสมัยสื่อสารอัตลักษณ์

การสร้างสรรคศิลปะร่วมสมัยเพื่อนำเสนออัตลักษณ์จังหวัดบุรีรัมย์ การศึกษารากฐานอัตลักษณ์ท้องถิ่น พื้นฐาน สำคัญของการสร้างสรรค์ศิลปะร่วมสมัยคือการเข้าใจ รากของพื้นที่ ซึ่งในบริบทของจังหวัดบุรีรัมย์หมายถึงการศึกษา ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ศิลปกรรมขอมโบราณ กลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ และความเชื่อพื้นถิ่น เช่น การนับถือผีบรรพบุรุษ การบูชา พญานาค หรือพิธีกรรมของชาวกูย ทั้งหมดนี้คือวัตถุดิบทางวัฒนธรรมที่มีศักยภาพในการแปรเป็นภาษาทางศิลปะ การ ประยุกต์ใช้สัญลักษณ์ทางวัฒนธรรม เลือกใช้สัญลักษณ์ ที่ชัดเจนในความเป็นบุรีรัมย์ เช่น ปราสาทพนมรุ้ง ลวดลายขอม ศิลา แล่ง ผ้าไหมลายโบราณ ภูเขาไฟที่ดับแล้ว รวมไปถึงสัญลักษณ์ร่วมสมัยอย่างสนามฟุตบอลบุรีรัมย์ยูไนเต็ด มาเป็นองค์ประกอบ ในการออกแบบผลงานศิลปะ ไม่ว่าจะเป็นจิตรกรรม สื่อผสม หรือสื่อดิจิทัล เช่น การสร้างสรรค์จิตรกรรมที่นำโครงสร้าง ปราสาทพนมรุ้งไปผสานกับองค์ประกอบแบบคิวบิสม์ หรือการใช้ภาพพิมพ์ลายศิลปะขอมร่วมกับลายผ้าไหมบุรีรัมย์ เป็นต้น

การใช้วัสดุพื้นถิ่นและเทคนิคผสมผสาน การใช้วัสดุจากท้องถิ่น เช่น หินศิลาแลง ดินเผา ไผ่ไหม ไม้ไผ่ สามารถสร้าง ความเชื่อมโยงกับบริบทชุมชน ขณะเดียวกัน ศิลปินควรเปิดรับเทคนิคใหม่ เช่น ดิจิทัลอาร์ต ศิลปะจัดวาง เพื่อนำเสนอสารทาง ศิลป์ให้มีพลังสื่อสารที่กว้างขึ้น การผสมวัสดุท้องถิ่นกับสื่อสมัยใหม่ คือการแปลความทรงจำท้องถิ่นให้พูดได้ในโลกปัจจุบัน กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน ควรเปิดพื้นที่ให้ชุมชนมีส่วนร่วม ไม่ว่าจะเป็นรูปแบบของข้อมูล ภาพถ่าย บทสนทนา หรือ การสร้างสรรค์ผลงานร่วม การมีส่วนร่วมเช่นนี้ไม่เพียงสร้างความเชื่อมโยงเชิงพื้นที่ การวิพากษ์อัตลักษณ์ในเชิงสร้างสรรค์

ศิลปะร่วมสมัยไม่จำเป็นต้องนำเสนอเพียงมิติแห่งความงาม หากยังสามารถเป็นเครื่องมือวิพากษ์ อัตลักษณ์ท้องถิ่น เช่น การตั้งคำถามถึงการประดิษฐ์ความเป็นขอม เพื่อการท่องเที่ยว หรือการใช้วัฒนธรรมพื้นถิ่นในเชิงพาณิชย์ โดยไม่เข้าใจรากความหมายที่แท้จริง งานศิลปะที่วิพากษ์อัตลักษณ์อาจสะท้อนความตึงเครียดระหว่างความภูมิใจกับการจัดวางวัฒนธรรม ในโลกสมัยใหม่

ในจังหวัดบุรีรัมย์เองก็มีกลุ่มศิลปินเมืองแปะ คือ เครือข่ายศิลปินและนักสร้างสรรค์ทัศนศิลป์ที่รวมตัวกันในจังหวัดบุรีรัมย์ โดยใช้คำว่า “เมืองแปะ” ซึ่งเป็นชื่อเรียกเก่าของจังหวัดบุรีรัมย์ อันเป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมเป็นอย่างยิ่ง โดยเฉพาะในด้านศิลปกรรมเขมรโบราณและหัตถกรรมพื้นถิ่น กลุ่มศิลปินเมืองแปะจึงเปรียบเสมือนพลังขับเคลื่อนศิลปะร่วมสมัยที่เชื่อมโยงกับอัตลักษณ์ท้องถิ่นอย่างลึกซึ้ง กลุ่มศิลปินเมืองแปะก่อตั้งขึ้นจากความตั้งใจของศิลปินท้องถิ่นและนักการศึกษาในจังหวัดบุรีรัมย์ที่ต้องการใช้ศิลปะเป็นเครื่องมือในการแสดงออกถึงรากเหง้าทางวัฒนธรรมถ่ายทอดเรื่องราวท้องถิ่น และเชื่อมโยงกับสังคมร่วมสมัย โดยเฉพาะการนำศิลปะเข้าถึงชุมชน สร้างพื้นที่แห่งการเรียนรู้ และการถ่ายทอดองค์ความรู้สู่เยาวชน กลุ่มยึดหลัก “รากวัฒนธรรมสร้างสรรค์” (Rooted Creativity) เป็นแนวคิดหลักในการสร้างสรรค์ผลงาน โดยเน้นการใช้สัญลักษณ์ท้องถิ่น ภูมิปัญญาชาวบ้าน กลุ่มศิลปินเมืองแปะทำหน้าที่เป็น “ผู้รักษา” และ “ผู้สร้าง” ในเวลาเดียวกัน กล่าวคือ ทั้งอนุรักษ์รากทางวัฒนธรรม และตีความใหม่ให้เหมาะกับยุคปัจจุบัน ทำให้เกิดการเคลื่อนไหวทางศิลปะที่เชื่อมโยงกับท้องถิ่นและมีพลังในระดับชาติ คือตัวแทนของกระบวนการสร้างสรรค์ที่ยึดโยงกับ ภูมิปัญญาท้องถิ่น-ร่วมสมัย ได้อย่างชัดเจน พวกเขาได้ทำเพียงศิลปะเพื่อจัดแสดง แต่ทำศิลปะเพื่อสร้างบทสนทาระหว่างอดีตปัจจุบัน และอนาคตของบุรีรัมย์อย่างลึกซึ้ง โดยศิลปินที่สร้างสรรค์ผลงานทัศนศิลป์ที่สื่อสารอัตลักษณ์บุรีรัมย์ เช่น ผลงานภาพจิตรกรรมของ สนาม จันทรเกาะ (ปัจจุบันเสียชีวิตแล้ว) ผู้ก่อตั้งกลุ่มศิลปินอีสาน เป็นศิลปินร่วมสมัยที่มีชื่อเสียงของบุรีรัมย์ ผลงาน “กันตรึม” (ภาพประกอบที่ 7) เป็นภาพวาดลายเส้น เรื่องราวของนักดนตรีพื้นบ้านอีสานใต้ของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยเขมร ในรูปแบบศิลปะร่วมสมัยที่ผสมผสานจิตวิญญาณของท้องถิ่นเข้ากับลีลาการสร้างสรรค์แบบใหม่อย่างลุ่มลึก ภาพจิตรกรรมของ สนาม จันทรเกาะ ขึ้นนี้มิได้เพียงนำเสนอภาพของนักดนตรีพื้นบ้าน แต่เป็นการนำเสนอสุนทรียศาสตร์แห่งกันตรึมผ่านภาษาทัศนศิลป์ที่ร่วมสมัยและทรงพลังด้วยการผสมผสานองค์ประกอบโบราณเข้ากับสัญลักษณ์สมัยใหม่ ศิลปินมิได้เพียงถ่ายทอดภาพนักดนตรีแต่ยังถ่ายทอดจิตวิญญาณของศิลปินเมืองแปะและอัตลักษณ์อีสานใต้ไว้อย่างลุ่มลึก

ภาพประกอบที่ 7 ผลงานจิตรกรรม “กันตรึม” ของสนาม จันทรเกาะ
(ที่มา : กลุ่มศิลปินเมืองแปะ, 2560)

Figure 7 “Kantrum” Painting by Sanam Jankho

นอกจากนี้ยังมีศิลปินที่มีความหลงใหลในรูปแบบศิลปะพนมรุ้ง เช่น ณรงค์ พูนสงฆ์ ผู้อำนวยการกองช่างเทศบาลตำบลถาวร อำเภอเฉลิมพระเกียรติจังหวัดบุรีรัมย์ เป็นผู้ออกแบบผลงานสถาปัตยกรรมและประติมากรรมให้กับ ศูนย์จำหน่ายผลิตภัณฑ์อีสานใต้ อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดบุรีรัมย์ มีที่ตั้งอยู่ตรงข้ามที่ว่าการอำเภอเฉลิมพระเกียรติ ที่รับก่อสร้างอาคารและจำหน่ายประติมากรรมรูปทรงตามแบบศิลปกรรมพนมรุ้ง วัสดุที่ใช้ในผลงาน ได้แก่ ปูนซีเมนต์สร้างสรรค์ด้วยกระบวนการปั้น ทำพิมพ์ และหล่อวัสดุเลียนแบบหินทราย กระบวนการทำงานเป็นแบบการประยุกต์รูปทรงตามประโยชน์ใช้สอยโดยนำเอาลักษณะสำคัญบางประการของปราสาทเขาพนมรุ้งมาประดับตกแต่ง และยังคงคิดค้นการสร้างพื้นผิวด้วยทรายละเอียดผสมกาวยาเหนียวอัดพองแห้งสนิทแล้วจึงเขียนภาพ ใช้ความหมายของผิวทรายให้เป็นพื้นผิวสำหรับวาดภาพที่มีรูปแบบเนื้อหาที่เกี่ยวกับพนมรุ้ง ดังภาพผลงานจิตรกรรมที่นำเสนอในนิทรรศการกลุ่มศิลปินเมืองแปะ ครั้งที่ 9 คือ “พระพิฆเนศ” (ภาพประกอบที่ 8) ซึ่งเป็นเทพเจ้าแห่งศิลปะ ปัญญา และความสำเร็จในคติศาสนาฮินดูและได้รับการเคารพนับถืออย่างแพร่หลายในหมู่ศิลปินไทย โดยเฉพาะในสายงานจิตรกรรมและประติมากรรม ผลงานชิ้นนี้เป็นผลงานของ ณรงค์ พูนสงฆ์ ซึ่งเป็นศิลปินร่วมสมัยจากกลุ่มศิลปินเมืองแปะ จังหวัดบุรีรัมย์ ที่มีชื่อเสียงในการสร้างสรรค์งานจิตรกรรมที่ยึดโยงกับโบราณสถานศิลปะขอม อัตลักษณ์ท้องถิ่น และความเชื่อพื้นบ้านอีสานใต้ ใช้ลายพันธุ์พฤกษาและลายกนกแบบขอมโบราณตลอดทั่วภาพ สื่อถึงการหยิบยืม อัตลักษณ์ศิลปะพนมรุ้ง ซึ่งเป็นสัญลักษณ์สำคัญของบุรีรัมย์ กรอบวงกลมโดยรอบองค์พระพิฆเนศเปรียบเสมือน จักรวาลศักดิ์สิทธิ์หรือ จักรแห่งธรรมะ ทำให้ภาพมีความสมมาตรและพลังในเชิงจักรวาลวิทยา

ภาพประกอบที่ 8 ผลงานจิตรกรรม “พระพิฆเนศ” ของ ณรงค์ พูนสงฆ์
(ที่มา : กลุ่มศิลปินเมืองแปะ, 2561)

Figure 8 “Ganesha” Painting by Narong Poonsung

ศิลปินและนักวิชาการ โอโศก ไทยจันทร์ารักษ์ ผู้มีบทบาทสำคัญในการสร้างสรรค์งานศิลปะร่วมสมัยที่ยึดโยงกับอัตลักษณ์วัฒนธรรมท้องถิ่นจังหวัดบุรีรัมย์ โดยเฉพาะการนำเสนอเนื้อหาจากมรดกศิลปกรรมคือโบราณสถานขอมผ่านแนวทางทัศนศิลป์ที่ลุ่มลึก มีชั้นเชิงทางสุนทรียภาพ และมีรากฐานจากโบราณคดีและประวัติศาสตร์ศิลปะอย่างมั่นคง การผสมผสานศิลปะโบราณแบบขอมเข้ากับเทคนิคทัศนศิลป์ร่วมสมัยอย่างลงตัว และทำหน้าที่เป็นบทสนทนาระหว่างอดีตปัจจุบัน โดยมี

ภาพพระศิวะเป็นตัวแทนของพลังสร้างสรรค์แห่งวัฒนธรรมบุรีรัมย์ที่ไม่หยุดนิ่ง “พระศิวะนาฏราช” (ภาพประกอบที่ 9) อโศก ใช้การวาดลายเส้นบนพื้นที่ติดด้วยใบโพธิ์แห้ง โดยองค์ประกอบทั้งหมดของภาพล้วนยึดโยงกับศิลปะสมัยขอม เช่น ชุ่มเรือน แก้ว ที่มีลายพันธุ์พฤกษาแบบขอมประดับอยู่รอบองค์พระมงกุฎแบบปราสาทขอม เครื่องทรงแบบโบราณและฐานประทับ ลวดลายกลีบบัวลักษณะใบหน้าอ่อนโยน สงบเยือกเย็น ที่สะท้อนถึงลักษณะเฉพาะของศิลปกรรมขอมยุคนครวัด

ภาพประกอบที่ 9 ผลงานจิตรกรรม “พระศิวะนาฏราช” ของ อโศก ไทยจันทารักษ์
(ที่มา : กลุ่มศิลปินเมืองแปะ, 2567)

Figure 9 “Shiva Nataraja” Painting by Asoke Thaichantararak

บทสรุป

อัตลักษณ์และศิลปกรรมในจังหวัดบุรีรัมย์ที่ประกอบกันขึ้นเป็นเอกลักษณ์ทางศิลปะของจังหวัดบุรีรัมย์ ทั้งในเชิงมรดกทางภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรม และกระบวนการสร้างสรรค์ทางศิลปะร่วมสมัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งความสัมพันธ์ระหว่างภูมิประเทศที่เกิดจากภูเขาไฟกับการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ในอดีต ซึ่งเอื้อต่อการสร้างศิลปกรรมที่สัมพันธ์กับภูมิ สถาปัตยกรรมและจักรวาลวิทยา ตลอดจนการเป็นแหล่งทรัพยากรวัสดุในการสร้างสรรค์ศาสนสถานสำคัญ เช่น ปราสาทหินพนมรุ้ง ปราสาทเมืองต่ำ และปราสาทประโคนชัย ที่สะท้อนอิทธิพลของศิลปะขอมในช่วงพุทธศตวรรษที่ 15-18 อย่างชัดเจนจากแนวคิดเรื่องอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม (Cultural Identity) ของ Stuart Hall (1996) ที่เน้นฐานันท์ บุญยืน ดวงใจ บุญโยง และพิชญา ศรีพรรณ (2568: 22) เสนอว่าอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมไม่ใช่สิ่งที่ตายตัวแต่เป็นกระบวนการที่มีการเปลี่ยนแปลงและปรับตัวอยู่ตลอดเวลาในบริบทของโลกาภิวัตน์ วัฒนธรรมบุรีรัมย์คือสิ่งที่หล่อหลอมจากศิลปะขอมโบราณ หัตถกรรมพื้นบ้าน ดนตรีพื้นเมือง (กันตรึม) และงานศิลปะร่วมสมัย ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความเชื่อ วิถีชีวิต และความงามเฉพาะถิ่นซึ่งผลจากการศึกษาอัตลักษณ์ของบุรีรัมย์ สามารถสรุปได้ 2 ด้าน คือ อัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ (Ethnic Identity) คือ ความเป็นตัวตนของคนบุรีรัมย์ที่ผูกพันกับประเพณี วัฒนธรรม การพูดภาษาถิ่น ความเชื่อส่วนบุคคล และวิถีชีวิต ที่สะท้อนผ่านงานศิลปหัตถกรรมที่ใช้ในชีวิตประจำวันของแต่ละชาติพันธุ์มีลักษณะที่ต่างกัน เช่น ผ้าไหมตีนแดงในพื้นที่ด้านทิศเหนือที่เป็น

วัฒนธรรมไทยลาว ส่วนพิธีกรรมด้านความเชื่อ เช่น มะมวด ซึ่งเป็นร่างทรงกลุ่มชาติพันธุ์ไทยเขมร เป็นต้น อัตลักษณ์ร่วม (Collective Identity) คือ ความรู้สึกเป็นหนึ่งเดียวของคนในพื้นที่ที่มีความภูมิใจในปราสาทพนมรุ้ง นำไปออกแบบลวดลายผ้าไหมหรือสิ่งของเครื่องใช้ และผลิตภัณฑ์ภูเขาไฟ ช่างฝีมือ ผู้นำพิธีกรรม ครูศิลปะ หรือศิลปินพื้นบ้าน ซึ่งมีหน้าที่สืบทอดและสร้างสรรค์ศิลปวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น หรือประเพณีที่สืบทอดกันมา และในปัจจุบันที่มีสนามฟุตบอลบุรีรัมย์ยูไนเต็ด ทำให้เกิดความผูกพันร่วมในฐานะ "คนบุรีรัมย์" เป็นต้น ซึ่งแนวคิดระบบนิเวศทางวัฒนธรรม (Cultural Ecosystem) ได้อธิบายถึงความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลกันระหว่างภูมิศาสตร์ ศิลปกรรม และวิถีชีวิต โดยแสดงให้เห็นว่าสภาพแวดล้อมทางกายภาพหรือภูมิศาสตร์ เป็นรากฐานที่หล่อหลอม วิถีชีวิต ซึ่งส่งผลต่อการสร้างสรรค์ ศิลปกรรม ในท้องถิ่นนั้นๆ ตัวอย่างเช่นภูมิประเทศแบบภูเขาส่งผลให้วิถีชีวิตและศิลปะมีลักษณะเฉพาะตัว อัตลักษณ์ทางศิลปกรรมของบุรีรัมย์ยังได้รับการหล่อหลอมจากความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ ไม่ว่าจะเป็นไทยเขมร ไทยลาว ไทยโคราช และไทยกวย ซึ่งมีมรดกทางวัฒนธรรมเฉพาะกลุ่มที่ปรากฏผ่านงานหัตถกรรม เช่น การทอผ้า เครื่องประดับ เครื่องปั้นดินเผา และงานจักสาน รวมทั้งพิธีกรรม ความเชื่อ และภาษา ภูมิปัญญาเหล่านี้เป็นรากฐานสำคัญที่ก่อให้เกิดการสร้างสรรคทางศิลปกรรมที่มีมิติทางวัฒนธรรมอย่างลึกซึ้งในบริบทร่วมสมัย จังหวัดบุรีรัมย์ได้พัฒนาสัญลักษณ์ใหม่ที่แสดงออกถึงความภูมิใจของท้องถิ่น ไม่ว่าจะเป็นสโมสรฟุตบอลบุรีรัมย์ ยูไนเต็ด สนามช้างอารีนา หรือการผลิตผ้าภูอัคนี ล้วนสะท้อนความสามารถของคนท้องถิ่นในการนำทุนทางวัฒนธรรมมาสร้างคุณค่าใหม่ทางเศรษฐกิจและศิลปะโดยไม่ละทิ้งรากเหง้าภูมิปัญญาแห่งอัตลักษณ์ที่เป็นพลวัตทางศิลปะร่วมสมัยของบุรีรัมย์จึงไม่ได้เป็นเพียงการแสดงออกถึงความสวยงาม หากแต่เป็นกระบวนการทางวัฒนธรรมที่สะท้อนการแปลความอดีตให้สอดคล้องกับโลกปัจจุบัน ศิลปินร่วมสมัยที่ทำงานในพื้นที่ได้หยิบยืมแรงบันดาลใจจากลวดลายสัญลักษณ์ ความเชื่อ ภูมิประเทศ วัสดุหรือวิธีการต่าง ๆ นำมาพัฒนาเป็นผลงานที่เชื่อมโยงอดีตกับอนาคตอย่างสร้างสรรค์ ความหลากหลายเหล่านี้ส่งผลให้สามารถสร้างอัตลักษณ์ทางศิลปะร่วมสมัยที่ไม่ได้เพียงแค่มุ่งเน้นคุณค่าด้านประโยชน์ใช้สอย แต่ยังเน้นคุณค่าด้านสุนทรีย์อีกด้วย ความงดงามที่เกิดจากรูปลักษณ์ที่มีลักษณะเฉพาะของชุมชนมาใช้ในการสร้างสรรค์ผลงานที่มีคุณค่า โดยสรุปอัตลักษณ์และศิลปกรรมของจังหวัดบุรีรัมย์เป็นผลรวมของพลวัตทางวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น การถ่ายทอดทางประวัติศาสตร์ และจิตวิญญาณของผู้คน ที่ได้กลายมาเป็นต้นทุนสำคัญในการต่อยอดงานศิลปะในโลกปัจจุบัน ทั้งในระดับชุมชน ระดับจังหวัด และระดับชาติอย่างสง่างาม

เอกสารอ้างอิง

- กรมศิลปากร. (2548). **ปราสาทพนมรุ้ง**. บุรีรัมย์ : โรงพิมพ์วินัย.
- กรมส่งเสริมวัฒนธรรม. (2561). **มรดกภูมิปัญญาอีสาน**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.
- กรมส่งเสริมวัฒนธรรม. (2562). **ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมอีสาน**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.
- กลุ่มศิลปินเมืองแปะ. (2560). **สูจิบัตรนิทรรศการศิลปกรรมร่วมสมัยของกลุ่มศิลปินเมืองแปะ ครั้งที่ 8**. บุรีรัมย์ : โรงพิมพ์วินัย.
- กลุ่มศิลปินเมืองแปะ. (2561). **สูจิบัตรนิทรรศการศิลปกรรมร่วมสมัยของกลุ่มศิลปินเมืองแปะ ครั้งที่ 9**. บุรีรัมย์ : โรงพิมพ์วินัย.
- กลุ่มศิลปินเมืองแปะ. (2567). **สูจิบัตรนิทรรศการศิลปกรรมร่วมสมัยของกลุ่มศิลปินเมืองแปะ ครั้งที่ 12**. บุรีรัมย์ : โรงพิมพ์วินัย.

- ณัฐกานต์ บุญยืน ดวงใจ บุญโยง และพิชญา ศรีพรรณ. (2568). อัตลักษณ์และความหลากหลายทางวัฒนธรรมในกระแสโลกาภิวัตน์. วารสารกวีานพะเยา. 2(1) : 17-27. สืบค้นเมื่อ 17 กันยายน 2568. สืบค้นจาก <https://so11.tci-thaijo.org/index.php/jkp/issue/view/104/121>.
- ไทยรัฐออนไลน์. (2567). สงมอบโกลเด็นบอย 50 ปีถูกขโมยขายต่างชาติ. สืบค้นเมื่อ 30 กันยายน 2567. สืบค้นจาก <https://www.thairath.co.th/scoop/theissue/2787222>.
- รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง และศานติ รักดีคำ. (2557). ศิลปะเขมร. กรุงเทพฯ : มติชน.
- สมมาตร ผลเกิด. (2551). ประวัติศาสตร์และโบราณคดีบุรีรัมย์. บุรีรัมย์ : เทศบาลเมืองบุรีรัมย์.
- สันติ เล็กสุขุม. (2557). ประวัติศาสตร์ศิลปะไทย. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ.
- สำนักงานจังหวัดบุรีรัมย์. (2563). ข้อมูลพื้นฐานจังหวัดบุรีรัมย์. สืบค้นเมื่อ 30 เมษายน 2563. สืบค้นจาก <http://www.buriram.go.th/downloads/buriram-gen.pdf>.
- สุภัทรดิศ ดิศกุล. (2539). ศิลปะในประเทศไทย. (พิมพ์ครั้งที่ 10). กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.